



The Holy See

GOVOR PAPE BENEDIKTA XVI.

PRIPREMLJEN ZA SVEUČILIŠTE LA SAPIENZA U RIMU

U POVODU POČETKA AKADEMSKE GODINE

17. siječnja 2008.

*Časni rektore,
predstavnici političkih i građanskih vlasti,
mnogo poštovani docenti i tehničko i administrativno osoblje,
draga studentska mlade!*

Duboka me radost obuzima što se smijem susresti sa zajednicom "Sapienza – Sveučilište u Rimu" prigodom početka akademske godine. Stoljećima ovo Sveučilište obiljeava put i ivot grada Rima, koristeći najbolje intelektualne energije na svakomu području znanja. Bilo za vrijeme kada ju je osnovao papa Bonifacije VIII. te je bila ovisno o crkvenim vlastima, bilo kasnije kada se Studium Orbis razvio kao institucija Talijanske drave, vaša akademska zajednica sačuvala je veliku znanstvenu i kulturalnu razinu, koja je stavlja među najprestinija svjetska sveučilišta. Rimska crkva oduvijek promatra ovaj sveučilišni centar sa simpatijom i divljenjem, priznajući mu zauzetost, katkad tešku i napornu, za istraivanje i oblikovanje novih pokoljenja. Posljednjih godina nisu nedostajali značajni trenuci suradnje i dijaloga. Ovdje bih posebno podsjetio na Svjetski susret rektora prigodom jubileja Sveučilišta, pri čemu je vaša zajednica preuzela brigu ne samo za prijam i organizaciju, nego ponajprije za proročki i kompleksan prijedlog za "novi humanizam u trećemu tisućljeću".

Drago mi je što sada smijem izraziti svoju zahvalnost za poziv koji ste uputili da dođem na vaše Sveučilište i da odrim predavanje. Stoga sam si postavio pitanje: što moe i treba Papa reći u ovakvoj prigodi? U svomu predavanju u Regensburgu govorio sam dakako kao papa, ali sam prije svega govorio kao profesor svojega Sveučilišta, nastojeći povezati sjećanja s aktualnošću. Na

Sveučilište "Sapienza", staro sveučilište u Rimu, pozvan sam kao rimski biskup te kao takav trebam govoriti. Doduše "Sapienza" je bilo jedno vrijeme papinsko sveučilište, ali danas je to laičko sveučilište s autonomijom koje je, na osnovu svojega vlastitog temeljnog načela, uvijek bilo dio samoga sveučilišta koje je po svojoj naravi isključivo vezano uz autoritet istine. Slobodna od političkih i crkvenih vlasti, sveučilišta imaju svoju posebnu funkciju, napose za moderno društvo koje ima potrebu za institucijom takve vrste.

Vraćam se svojem početnom pitanju: što Papa moe i treba reći u susretu sa sveučilištem svoga grada? Promišljajući ovo pitanje, činilo mi se da ovo pitanje uključuje druga dva. Njihovo pojašnjenje bi trebalo samo po sebi dati odgovor. Dakle, treba se priupitati: koja je narav i poslanje papinstva? Koja je narav i poslanje sveučilišta? U ovom trenutku ne bih htio Vas i sebe opterećivati dugim raspravama o naravi papinstva. Dovoljna je jedna kratka napomena. Papa je prije svega biskup Rima i kao takav, snagom nasljedstva apostola Petra, ima biskupsku odgovornost za cijelu Katoličku crkvu. Riječ "biskup" - episkopos, koja u svomu izvornom značenju znači "nadglednik", već je u Novomu zavjetu bila stopljena s biblijskim pojmom pastira: biskup je onaj koji s podignutoga gledišta promatra cjelinu, brinući se za pravi put i vezu cjeline. U tomu smislu, takvo određenje zadaće biskupa usmjerava pogled prije svega na samu zajednicu vjernika. Biskup - pastir – je čovjek koji se brine za tu zajednicu; onaj koji je čuva u njezinu jedinstvu, dreći je na putu prema Boga, putu koji je pokazao Isus, prema kršćanskoj vjeri. Ali, nije samo pokazao put: on je za nas sam put. Ali, ta zajednica, za koju se Papa brine – bilo da je velika ili mala – ivi u svijetu; njezino stanje, njezin put, njezin primjer i njezina riječ neizbjeno utječu na ostatak ljudske zajednice u cjelini. Što je ta zajednica veća, njezino dobro stanje ili njezino eventualno propadanje osjetit će se i na cijelo čovječanstvo. Danas jasno vidimo kako stanje religija, kako stanje Crkve – njezine krize i njezine obnove – djeluju na čovječanstvo u cjelini. Tako je Papa, upravo kao pastir svoje zajednice, postao sve više i glas etičkoga razuma čovječanstva.

No, ovdje se nameće protupitanje koji tvrdi da Papa uopće ne govori na temelju etičkoga razuma, već svoje prosudbe izvlači iz vjere i zbog toga te prosudbe ne mogu imati svoju valjanost za one koji ne dijele tu istu vjeru. Morat ćemo se još vratiti tomu argumentu, jer se ovdje postavlja temeljno pitanje: što je razum? Na koji način se određena tvrdnja – ponajprije jedno moralno načelo – moe dokazati "razumskom"? S obzirom na ovo pitanje, elio bih nakratko ukazati na činjenicu da John Rawls, premda niječe svim religijskim naučavanjima karakter "javne" racionalnosti vidi u njihovoj "ne-javnoj" racionalnosti ipak racionalnost koju ne smiju, u ime otvrdnjele sekularizirane racionalnosti, odbaciti oni koji podravaju tu istu racionalnost. Kao kriterij te razumnosti, između ostaloga on navodi činjenicu da slična naučavanja proizlaze iz odgovorne i motivirane tradicije, u kojoj su se dugo vremena razvijale dovoljno dobre argumentacije u korist određenoga naučavanja. Čini mi se da ova tvrdnja priznaje da iskustvo i dokazivanje tijekom pokoljenja, povijesna baština ljudske mudrosti, jesu znak njihove razumnosti i njihova trajnog značenja. Nasuprot ne-povijesnomu razumu, koji se eli samokonstruirati unutar ne-povijesne racionalnosti, treba vrjednovati mudrost čovječanstva– mudrost velikih religijskih tradicija – kao stvarnost koja se ne moe nekanjeno baciti u koš povijesti ideja.

Vratimo se ponovno početnomu pitanju. Papa govori kao predstavnik zajednice vjernika, u kojoj je tijekom stoljeća njezina postojanja sazrijevala određenaivotna mudrost; govori kao predstavnik zajednice koja u sebi čuva blago spoznaje i etičkih iskustava, blago koje je vano za cijelo čovječanstvo: u tom smislu govori kao predstavnik etičke racionalnosti.

Ali sada se trebamo pitati: što je sveučilište? Koja je njegova zadaća? To je golemo pitanje, na koje opet elim kratko odgovoriti, i to s nekoliko napomena. Mislim da se moe reći kako je istinski, duboki izvor sveučilišta udnja za spoznajom koja je vlastita čovjeku. Čovjek eli znati sve ono što ga okruuje. eli istinu. U tom smislu se moe razumjeti Sokratovo propitivanje kao poticaj iz kojega je nastalo zapadno sveučilište. Mislim primjerice – spomenut ću samo jedan tekst – na raspravu s Eutifronom, koji za razliku od Sokrata brani mitsku religiju i njezinu pobonost. Njemu Sokrat postavlja protupitanje: „Vjeruješ li da među bogovima stvarno postoje obostrani ratovi i uasna neprijateljstva i sukobi?... Eutifrone, moramo li zaista reći da je to stvarno istina?" (6 b-c). U ovomu pitanju, na prvi pogled ne baš pobonom - ali koje je kod Sokrata proizlazilo iz dublje i čišće religioznosti, iz traganja za istinskim boanskim Bogom – kršćani prvih stoljeća prepoznali su sami sebe i svoj put. Prihvatili su vjeru ne pozitivistički način ili kao izlaz iz neostvarenih elja; shvatili su je kao raspršivanje magle mitološke religije koja sada otvara put prema onomu Bog koji je stvoriteljski Razum i istovremeno Razum-Ljubav. Zbog toga je razumsko propitivanje o većemu Bogu kao i o istinskoj naravi i istinskom smislu ljudskoga bića bilo ne samo problematičan oblik nedostatka religioznosti, nego je bilo dio njihova načina religioznosti. Dakle, nisu imali potrebu da razriješe ili zapostave sokratsko propitivanje, nego su mogli, dapače morali su ga primiti i naporno traganje razuma priznavati kao dio svoga vlastitog identiteta kako bi postigli spoznaju cijele istine. Tako je sveučilište moglo, zapravo moralo se roditi u okruenje kršćanske vjere.

Potrebno je poći jedan korak dalje. Čovjek eli spoznati – eli istinu. Istina je prije svega nešto što se gleda, što se poima, ona je theoria, kako je naziva grčka tradicija. No, istina nije samo teoretska. Uspoređujući Blaenstva Govora na gori s darovima Duha Svetoga kod Izaije 11, Augustin je potvrdio recipročnost između "scientia" i "tristitia": sâmo znanje nas čini tunim. Onaj koji vidi i shvaća samo ono što se događa u svijetu postat će tuan. Tako istina znači više nego znanje: spoznaja istine ima svrhu spoznaju dobra. To je također i smisao Sokratova propitivanja: koje je to dobro koje nas čini istinskima? Istina nas čini dobrima, a dobrota je istina: to je optimizam koji se ivi u kršćanskoj zajednici, jer joj je dana vizija Logosa, stvoriteljskoga Razuma, koji se u Bojemu utjelovljenju objavio kao Dobro, kao samo Dobro.

U srednjovjekovnoj teologiji vodio se veliki prijepor oko odnosa teorije i prakse, oko pravoga odnosa između spoznaje i djelovanje; taj prijepor ovdje nećemo dalje razvijati. Srednjovjekovno sveučilište, sa svoja četiri fakulteta, predstavlja taj suodnos. Započnimo s fakultetom, koji je prema ondašnjemu shvaćanju bio četvrti, tj. s medicinskim fakultetom. Premda je medicinski fakultet bio više shvaćen kao "umijeće", a ne kao znanost, ipak je njegovo uključivanje u svijet universitasa značilo da je ono stavljeno u područje racionalnosti, da se umijeće liječenja nalazi pod vodstvom razuma i da nije podlono magiji. Liječenje je tako zadaća koja zahtijeva više od pukoga razuma, i

upravo tako potrebuje sveze između znanja i moći, ima potrebu da pripada području ratia. Pitanje o odnosu prakse i teorije, između spoznaje i djelovanja očituje se još neizbjenijim na Pravnom fakultetu. Radi se o tomu kako dati pravičan oblik ljudskoj slobodi koja je uvijek sloboda u recipročnom zajedništvu: pravo je preduvjet slobode, a ne njegov protivnik. No, ovdje se odmah nameće pitanje: kako se mogu pronalaziti kriteriji pravednosti koji omogućuju slobodu koja se ivi zajednički i koji slue čovjekovu boljitku? Tu ne moemo ne osvrnuti se na sadašnji trenutak: radi se o pitanju kako se moe pronaći pravna normativnost koja konstituira uređenje sloboda, ljudskoga dostojanstva i ljudskih prava. To nas pitanje danas zaokuplja s obzirom na demokratske procese oblikovanja mnijenja, ali nas istodobno i plaši kao pitanje koje se tiče budućnosti čovječanstva. Prema momu mišljenju, Jürgen Habermas izriče široki konsenzus današnje misli kada tvrdi da legitimnost ustava, koji je preduvjet legalnosti, proizlazi iz dvaju izvora: iz politički ravnopravnoga sudjelovanja svih građana i iz razumske forme u kojemu se rješavaju političke suprotnosti. Glede te „razumske forme“ on dodaje da ona ne moe biti samo borba aritmetičke većine, nego njezino svojstvo treba biti „argumentacijski postupak koji je osjetljiv za istinu“. To je lijepo rečeno, ali se teško ostvaruje u političkoj praksi. Kao što znamo, predstavnice onoga javnoga „argumentacijskog postupka“ su uglavnom stranke kao odgovorne za oblikovanje političke volje. U stvarnosti oni će uvijek teiti dobivanju većine te će se tako neizbjeno brinuti za interese koje obećavaju zadovoljiti; ali, ti su interesi često partikularni i ne slue istinski cjelini Osjetljivost za istinu uvijek iznova bude nadvladana osjetljivošću za interese. Drim značajnim da Habermas govori o osjetljivosti za istinu kao nunom elementu u procesu političke argumentacije, ponovno unoseći pojam istine u filozofsku i političku raspravu.

Ali, sada postanje neizbjeno Pilatovo pitanje: što je istina? Kako se prepoznaje istina? Ako se pri tomu upućuje na „javnu racionalnost“, kako to čini Rawls, opet se postavlja pitanje: što je razumno? Kako se određena racionalnost dokazujem istinitom? U svakomu slučaju, sada postaje jasno da se u traganju za pravom slobodom, za istinom pravičnoga suivota trebaju oslušivati instancije koje su drukčije spram stranaka i interesnih skupina, pri čemu ni malo ne postavljamo u pitanje njihovu vanost. Vratimo se ustrojstvu srednjovjekovnoga sveučilišta. Uz fakultet prava bili su i fakulteti filozofije i teologija, kojim je bilo povjereno istraivanje ljudskoga bića u njegovoj cjelini i time zadaća da dre budnim osjetljivost za istinu. Moglo bi se reći da je to upravo trajni i istinski smisao obaju fakulteta: biti čuvari osjetljivosti za istinu, ne dopustiti da se čovjek odvraća od traganja za istinom. No, kako mogu one biti u skladu sa svojom zadaćom? To je pitanje kojim se treba uvijek iznova naporno pozabaviti i koje se nikada ne moe postaviti i riješiti definitivno. Tako ni ja u ovom trenutku ne mogu dati pravi odgovor, već prije poziv da ostanemo na putu s tim pitanjem – na putu s velikim osobama koji su se tijekom cijele povijesti borili i tragali, sa svojim odgovorima i sa svojim nemirom za istinom, koja stalno upućuje na ono što je onkraj pojedinačnoga odgovora.

Teologija i filozofija su u svemu tomu blizanci, tako da nijedan blizanac ne smije biti potpuno odvojen od drugoga, a isto tako svaki treba sačuvati svoju vlastitu zadaću i vlastiti identitet. Povijesna je zasluga sv. Tome Akvinskoga – za razliku od drukčijega odgovora otaca zbog njihova

povijesnog konteksta – da je osvjetlio autonomiju filozofije i s njome pravo i odgovornost koji su vlastiti razumu, koji se pita na temelju svojih snaga. Razlikujući se od novoplatoničkih filozofija, kod kojih su religija i filozofija bili neodvojivo isprepletene, oci su predstavljati kršćansku vjeru kao istinsku filozofiju, naglašavajući da je ta vjera također u skladu sa zahtjevima razuma u njegovu traganju za istinom; da vjera znači „da” istini, spram mitskih religija koje su postale jednostavan običaj. No, u trenutku rađanja sveučilišta na Zapadu nisu više postojale one religije, nego samo kršćanstvo te je trebalo naglasiti na novi način posebnu odgovornost razuma koja nije usisana vjerom. Toma se pojavio u privilegiranom trenutku: Aristotelovi spisi su po prvi put bili dostupni u cijelosti; prisutni su bili i idovski i arapski izvori kao posebni pristupi i daljnja promišljanja grčke filozofije. Tako se i kršćanstvo, u novomu dijalogu s drugima koje je susretalo, moralo izboriti za vlastitu razumnost. Filozofski fakultet koji je, kao tzv. „fakultet umijeća”, do toga trenutka bio samo uvod u teologiju, od sada je postao istinski i posebni fakultet, autonoman partner teologiji i vjeri promišljenoj u teologiji. Ovdje se ne moemo zaustaviti kod sučeljavanja koje je vrlo brzo nastalo između filozofije i teologije. Rekao bih da bi se ideja sv. Tome o odnosu filozofije i teologije mogla izraziti izričajem Kalcedonskoga sabora koji se odnosi na kristologiju: filozofija i teologija se trebaju odnositi između sebe „bez miješanja i bez odvajanja”. „Bez miješanja” znači da svaka treba sačuvati svoj vlastiti identitet. Filozofija treba istinski ostati traganje razuma za vlastitom slobodom i u vlastitoj odgovornosti; treba vidjeti svoje granice i upravo tako svoju veličinu i širinu. Teologija treba nastaviti crpsti iz blaga spoznaje koju nije sama izmislila, koja je uvijek nadilazi i koja, nikada do kraja iscrpiva mišljenjem, uvijek iznova poziva na mišljenje. Uz „bez miješanja” vrijedi i „bez odvajanja”: filozofija ne počinje svaki put od nulte točke subjekta koji misli na izolirani način, nego se nalazi u velikomu dijalogu povijesne mudrosti, koju ona zajedno kritički i popustljivo prima i razvija; no, ne smije se zatvoriti pred onim što su religije, napose kršćanska vjera primile i darovale čovječanstvu kao putokaz. Različite stvari, koje su teolozi zastupali i koje su crkvene vlasti primjenjivale u praksi, povijest je pokazala pogrješnima te nas i danas zbunjuju. Ali, istovremeno je istinito da povijest svetaca, povijest čovječanstva koji je rastao na temelju kršćanske vjere pokazuje istinu te vjere u njezinoj jezgri, tako da postaje također i instancija za javnu racionalnost. Dakako, mnogo toga o čemu govore teologija i vjera moe se prihvatiti jedino vjerom, dakle ne moe se predstavljati kao zahtjev za one kojima vjera ostaje nedostupna. Ali, istovremeno je istinito da kršćanska vjera nije nikada samo „comprehensive religious doctrine” u Rawlsovu smislu, nego pročišćujuća snaga za sam razum koja pomaže razumu da više postaje razumom. Kršćanska poruka bi na temelju svoga izvorišta trebala biti uvijek ohrabrenje prema istini i tako snaga protiv pritiska moći i interesa.

Do sada sam samo govorio o srednjovjekovnom sveučilištu, nastojeći naravno ukazati i na trajnu narav sveučilišta i njegove zadaće. U moderno doba su nastale nove dimenzije znanja, koje se prije svega ostvaruju u dva velika područja: ponajprije u prirodnim znanostima koje su se razvile na temelju povezanosti eksperimentiranja i pretpostavljene razumnosti materije; drugo, u povijesnim i humanističkim znanostima, u kojima čovjek, istrajući zrcalo svoje povijesti i pojašnjavajući dimenzije svoje naravi, kani sebe shvatiti bolje. U tomu razvoju čovječanstvu se nije otvorila samo neograničena mjera znanja i moći; istovremeno su porasli spoznaja i priznanje

prava i dostojanstva čovjeka, i za to možemo biti samo zahvalni. Ali, čovjekov put nikada nije dovršen i opasnost pada u nečovječnost nije nikada jednostavno otklonjena kao što nam to pokazuje današnja situacija! Opasnost zapadnoga svijeta, jer elim govori sada samo o njemu, jest ta da čovjek, upravo uzimajući obzir veličinu svoga znanja i moći, napusti pitanje o istini. A to znači istovremeno da se razum u konačnici podređuje pritisku interesa i privlačnosti koristi, da je prisiljen prihvatiti tu korist kao krajnji kriterij. Za sveučilište to znači sljedeće: postoji opasnost da se filozofija, ne osjećajući se više sposobnom za svoju istinsku zadaću, sroza na pozitivizam; da se teologija sa svojom porukom usmjerenom prema razumu ograniči na privatnu sferu veće ili manje skupine. Ali, ako razum – zbog brinosti oko svoje umišljene čistoće – postane gluh za veliku poruku koja mu dolazi od kršćanske vjere i njezine mudrosti, on će usahnuti poput drveta čije korijenje više ne doseže do vode koja im daje ivot. Tako razum gubi hrabrost za istinu te time ne postaje većim, nego manjim. Primjenjujući to na našu europsku kulturu, možemo reći sljedeće: eli li se ona samokonstituirati na temelju svojih vlastiti argumentacija, a to joj se sada najviše čini, budući da je zaokupljena svojom laičnošću, te se odvajaju od korijenja od kojih ivi, tada ne postaje razumnijom i čistom, nego se rastvara i mrvi.

S time se vraćam na početak. Što Papa treba raditi i govoriti na sveučilištu? Sigurno ne smije na autoritativan način nametnuti drugima vjeru koja se može darovati samo slobodno. Onkraj svoje službe kao Pastira Crkve i na temelju unutarnje naravi te pastoralne službe njegova je zadaća da drži budnom tu osjetljivost za istinu; da poziva uvijek iznova razum da stalno traga za istinitim, dobrim, za Bogom, i da mu na tom putu pripomogne prepoznati korisna svjetla koja su se pojavila tijekom povijesti kršćanske vjere i da tako primijeti Isusa Krista kao Svjetlo koje prosvjetljuje povijest te pomaže pronalaziti put prema budućnosti.

Iz Vatikana 17. siječnja 2008.

Papa Benedikt XVI.